

11.2420

Ол. Грушевська.

З мого листа до Ярослава Шевченка

3 новіших
дослідів про
Т. Шевченка.

ПРОВІРЕНА
ЛІП 1966

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
МАКСИМУМ-ЛЕНИНСКИЙ ИНСТИТУТ
БИБЛИОТЕКА
№

В-во „ШЛЯХ“

№ 26.

Книжки Видавництва „ШЛЯХ“:

1. *Хведір Коломийченко*. Економіка й Україна . . . ц. 15 к.
2. *Хведір Коломийченко*. Революція й життя будівництва України . . . 25 к.
3. *О. Авієнко*. Вільний театр . . . 15 к.
4. *Катюль Мандес*. Поезії в прозі. З франц. переклав *Микола Вороний* . . . 40 к.
5. *Гнат Хоткевич*. Авірон. Біблійна повість. . . 1 крб. 80 к.
6. *О. Авієнко*. Революція духа (думки з приводу реформи церкви) . . . 25 к.
7. *В. Пічета*. Прилучення України до Москви в московській історичній літературі . . . 35 к.
8. *К. Тетмайер*. Поезії в прозі, пер. *А. Павлюк* . . . 65 к.
9. *А. Штіндлер*. „Зелена папуга“, мал. на 1 дію, перек. *М. Вороний* . . . 1 крб.—
10. *М. Рильський*—На Узліссі, іділія . . . 40 к.
11. *Йосип Зоранчук*. Утічка. . . 55 к.
12. *М. Біляшевський*. Наші національні скарби . . . 55 к.
13. *Гі де-Мопсан*. Чабанський скік. Переклав проф. *Є. Тимченко*. 30 к.
14. *О. Святогор*. Поєми з п'яти літер. . . 55 к.
15. *В. Самійленко*. Дбаймо про фонетичну красу мови. . . 30 к.
16. *Іван Ліпа*. З нового світу. Повість . . . 65 к.
17. *Сава Крилач*. Право на життя. . . 30 к.
18. *Леонід К.* В справі Герба України. . . 75 к.
19. Проф. *Олек. Грушевський*. З етногр студій *Ів. Франка* 25 к.
20. *Шарль-ван-Лерберг*. Пан. Сатирична комедія на 3 дії. Переклад *М. Рильського* і *М. Мухом*. . . 3 крб.—
21. *Й. Зоранчук*. Шляхом душі. . . 70 к.
22. *С. Шелухин*. Наша пісня . . . 1 крб. 40 к.
23. *Вол. Самійленко*. Чужомовні слова в українській мові 1 крб.—
24. *М. Марковський*. Іван Франко. Спроба його літературної характеристики . . . 1 крб. 40 к.
25. *В. Різницько*. Смерть Мазели . . . 1 крб. 20 к.
26. *Ол. Грушевська*. З новітніх дослідів про Т. Шевченка 65 к.
27. *М. Рудницький*. Багата література . . . 65 к.
28. *А. Німцевський*. Посланець Легенда. Пер. *А. Певлюка*. 65 к.
29. *Катюль Мандес*. Зі збірки „Four lire au souvent 5 гривень“
30. *В. Вержовинець*. Теорія україн. народнього танка. 10 гривень

Приймається передплата на 1919 рік на журнал

Рік видання
третій.

„ШЛЯХ“

Рік видання
третій.

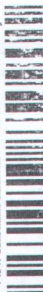
ОРГАН НЕЗАЛЕЖНОЇ ДУМКИ

місящик літератури, мистецтва та громадського життя.

Участь беруть іраці українські письменники.

Передплата — в конторі редакції: **Київ, Мар. Благовіщенська, 123, п. 20, Тел. 50-59.** Вартість без пересылки: річно 30 карб. $\frac{1}{2}$ р.—16 карб. З пересылкою: річно 38 карб; $\frac{1}{2}$ річ.—20 карб.

Редактор-видавець *Хведір Коломийченко*

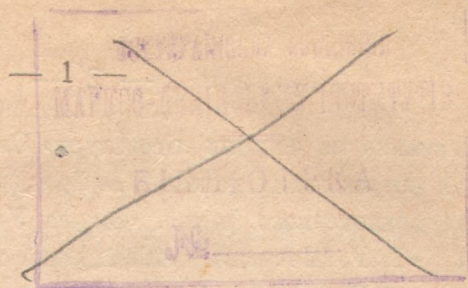
112420

~~129420~~

119

Ол. Грушевська.

q b

З новітших дослідів і матеріалів про Шевченка.

В 1918 році з'явилося кілька нових дослідів про життя і творчість Т. Шевченка і, з другого боку, тільки тепер стали приступні для ширшої публіки ті розвідки, які раніше вийшли, але не доходили до рук української інтелігенції. Про одну з таких розвідок (єнсена) мова була в журналі „Шлях“, в статті Марковського; тепер я хочу зупинитись на деяких статтях, присвячених життю та діяльності великого поета.

Цікава новина цього року—се педагогічні статті про читання і студіювання Шевченка в школі. Я не хочу сказати, що таких статей зовсім не було раніше; ні, вони і раніше були, але тоді вони мали значіне теоретичне, а тепер, з заведенням українських шкіл низших та середніх, набувають значіне вповні реальне. Тепер сі вказівки про читання та тлумачення шевченківських творів в школі, окремі питання як пояснити те або инше місце шевченківських поезій, з чого починати читання і як се читання розкласти по окремих в'ясах, се все стає практичним, бо має на увазі реальну українську школу і її потреби. Через се статті педагогічних часописів, як „Вільна Українська Школа“ (Київ) або „Нова школа“ (Полтава) здобувають особливе значіне. Се велика зміна нашого життя, наша рідна українська школа. Такі статті, як «Біографія Т. Шевченка в школі» С. Гаєвського,

64

58

1918-1919
КІБ 163

«Шевченко на лекціях літератури» Ол. Дорошкевича, «Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Т. Шевченка», В. Дурдуковського (в час. «Вільна Українська Школа», 1918, № 7), «Т. Г. Шевченко національний пророк України» В. Щепотьєва («Нова школа») мають на увазі реальні завдання—читання і тлумачення творів Шевченка в школі.

Студіюючи окремі питання Шевченківського ціля, я не раз завважала*), що наукова література про Шевченківські твори зростає непропорціонально, деякі питання частійше приваблюють, а інші давно вже лишаються без перегляду, хоч потребують такої перевірки в області біографії або генези творів, не з'являються нові розвідки аналітичні, частійше приваблює синтез, замість перегляду, перевірки. Таким чином по деяким питанням приходиться звертатись до давніх загальних оглядів, бо бракує детальніших розвідок і праць.

Завдання переглянути критично давню схему біографії Т. Шевченка, завдання цікаве і вдячне, прийняв на себе Ів. Стещенко, нажалі передчасна смерть перетяла нитку наміченої праці і не дала здійснити всього наміченого. Маємо перегляд біографії Т. Шевченка до визволення (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 119—120): розглянуто тут дитячі, хлопячі і парубоцькі роки поета. Нових матеріалів до біографії прийшло не так багато, отже в статті найголовніше звертає увагу докладніше розроблення і перевірка вже раніше відомих джерел. Сі матеріали до біографії розглянено уважно, зазначено зроблені попередніми авторами довірливі або помилкові висновки. Зазначимо такі поправки: відношення до кріпаків н. снелльгардта, про перших вчителів Шевченка, про «невдячність» відносно родини імператора. В сих випадках уважно відношення до джерел

*) Мої статті „З петербургських років (1838-1843)“ сс. 1—16 і „Оксана, 48—68 в зб. „Шевченківський збірник“ №6, 1914.

дає авторови можливість занотувати помилки інших дослідників.

Загальному освітленню думок поета і поглядів Кирило-Методіївського братства в зв'язку з поглядами тодішньої української інтелігенції присвячена докладна стаття Д. Багалія (при виданню «Кобзаря» т-ва «Рух») під назвою „Т. Г. Шевченко і К. М. братство», що складається з трьох розділів. Перший присвячено виясненню поглядів поета на минуле і сучасне життя українського народу („Україно-славянська ідеологія, погляди Т. Г. Шевченка, висловлені їм в його поетичних творах, зложеніх до 1847 р.“). Автор зазначив погляди поета на минулу долю України, його оцінку старої Гетьманщини, ідеалізацію козаччини, яка здавалось тоді поетови такою щасливою добою волі й долі в порівнянні з сьогочасною дійсністю утисків та примусового мовчання. Вияснюючи погляд Шевченка на Катерину II автор статті зазначає новітні погляди історика Лазаревського на хід закріплення українського селяцтва і на ролі в цьому української старшини. З приводу «Невільника» зазначає автор що Шевченко вже „починав розуміти, що в скасуванні автономії треба обвинуватити і самого гетьмана Розумовського“ (с. XXVII). В „Невільнику“ ми знаходимо повну обурення згадку про поводження гетьмана з старшиною — „в царині, мов собаки, патинки лизали“ — але поки що нема думок про винних в знесенні автономії України. Не зовсім ясно зазначено, що три ворони „алегорично уявляють з себе Україну, Польщу і Москву. Перша українська зрадниця еновідає, що вона літала у Сибір..“ Це може дати читачам невповні вірну думку про значіння ворон в схемі „Великого Льоху“. Перелом в „Посланії“ зазначено автором вповні ясно. Розглядаючи сю зміну в поглядах автор зазначив, що поет „звернув увагу

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА К. Д. У.

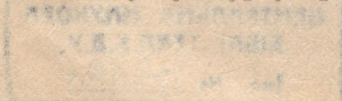
Інв. № 132420

119

на ту поважну причину українського занепаду, котра залежала від гетьманів, верхніх станів суспільства. Так і ми історики, тепер дивимось на се діло“ (XXXIII).

Другий розділ статті д. Багалія присвячено поглядам К. Методіївців. Автор зупиняється тут на виданих джерелах про К. М. брацтво і переказує відозви і статут. Не вповні ясно зазначено, що Костомаров „явився головним укладчиком К. М. Товариства і головним чином склав і його статут... відозви, здається, теж були складені Костомаровим“... (с. XXXVII). Далі йде розмова про вплив Шевченка на братчиків і значінне його приїзду до Київа; закінчується розділ оповіданням про слідство над братчиками і кару на них накладену. Нарешті третій розділ переказує погляди на українство і славянство шефа жанд. Орлова і мін. освіти гр. Уварова. На підставі записки Орлова і офіційного доповіді Уварова в справі К. М. брацтва і шкідливого впливу славянофільських течій: цікавий плян впливати і контролювати в бажанім напрямі діяльність вчених і розвій їх праці.

Один бік діяльності й думок братчиків зачіпає стаття Ол. Грушевського „З плянів та думок К. М. брацтва. Пляни видань“ (Літер.-Науков. Вістник 1918 № 7-8). Як і надрукована в часопису «Плях» стаття про „Педагогічні ідеї Т. Шевченка“, етюд про пляни видань входить в серію невеличких по обсягу, але докладних по змісту етюдів про пляни і діяльність братчиків. Сполучаючи та комбінуючи разом вкупі і дрібні натяки неповні на-жаль відомого нам листування і ввазівки слідства, автор етюдів вияснює нам широкий обсяг думок і завдань братчиків, які не мали можливости все, як гадали, здійснити*). Так поволі яснійше виступає загальний плян діяльности брацтва і разом з тим стає яснійше, яку величезну культурну працю могли б перевести братчики,

колиб жорстока кара не зламала б їх і не загальмувала їх культурної праці. Коли з'являться інші матеріали і джерела для історії братства, тоді, розуміється, матимемо докладніші звістки про намічене та здійснене братчиками, а поки що доводиться з надзвичайною уважністю вибирати дрібні вказівки й звістки і комбінувати їх, шукаючи відповіді на питання про діяльність і вплив братства. І в зазначенім етюді Ол. Грушевського згруповані пятаки і звістки про плян видання часопису, про його характер, про вагання між українським та українсько-славянським напрямом задуманого часопису, про сумніви, чи вистане сил, щоб гарно поставити і вести часопис як слід.

Питання про вплив на Шевченка інших письменників цікаве й складне. Маємо велику розвідку про вплив Міцкевича, меншу про вплив Пушкіна і т. п. Тепер до того прилучилась ще докладна і дуже цікава розвідка В. Щурата про вплив на творчість Шевченка ідей та думок „Молодої Польщі“, революційних і соціальних поглядів (Записки Н. Тов. Шевченка). Автор виповнив своє завдання дуже уважно, притягнув до сфери Шевченківських студій новий дуже цінний матеріал, який раніше не був використаний дослідниками творчості Шевченка. Але разом з тим, як се часто буває з дослідниками нового матеріалу, захоплюється ним і підводить під нього і те, що можна було пояснити иньшим, без помочи свого нового матеріалу. В головних рисах поширення революційних ідей «Молодої Польщі» виявляється так. Коли революційні ідеї захопили прогресивну молодь різних країн, вона почала гуртоватись в товариства по імени своїх країн; так виникло і товариство «Молодої Польщі» з думками соціально-революційними, — чим різнилось від старшого покоління польських патріотів, які думали шляхом революційним відбудувати стару державну Польщу у всіма її окремих прикметах, до

яких сі патріоти ще не втратили давнього довірря. Старші мріяли про давнє без змін і думали лише реставрувати давній устрій, між тим як молодші вже відчували помилки старого часу і, перейняті новими ліберальними думками, шукали можливостей направити життя иньшам шляхом.

Прийшовши до думки про неминучу потребу провести соціяльні реформи поруч з політичною революцією, діячі «Молодої Польщі» шукали засобів поширити сі свої думки і погляди серед загалу. Як і иньші революційні гуртки, сей гурток Молодої Польщі старався завязати тісні зносини з ріжними веретвами польського громадянства. Представником Молодої Польщі в союзі революційних груп був Йоахим Делевель. Се товариство Молодої Польщі засновано було в 1834 р. і існувало до 1836 р. Далі емісарії провадили свою пропаганду від імени Демократичного Товариства, заснованого в 1832 р.

Підтримуючи ідею тісної солідарности народів, Демократичне Товариство повставало проти всякого національного шовінізму та проти примусового навязування своїх національних рис иньшим культурно-слабшим народам. Кожний нарід має жити своїм окремим самостійним культурним життям, не навязуючи иньшим своїх національних рис і шануючи чужі національні основи життя.

До старої шляхецької Польщі з її аристократичним світоглядом і поневоленнем робучих народніх мас ставились члени Демократичного Товариства з рішучим осудом. В відозві до повстанців 1832 р. Демократичне Товариство виясняло свої думки про взаємне відношенне ріжних веретов людности. Праця се є обов'язок і разом з тим заслуга в Бога: неробучий, хоч він може стоїть дуже високо в соціяльних відносинах, не може мати ласки від Бога і є лише тягар землі. Пани користують-ся селянською працею і нічого за се не дають селянству. Пани

не дали селянству запрацьованої ним землі, не поліпшили ні в чому його становища, а навпаки завели важку панщину і важкі з нею звязані податки. Довгий виказ різних податків, які пани накладали на селянство при повній безпомічності і залежності, ясно виявляє соціяльну неправду і нерівність людей між собою. Ті, що не працюють, мають усе, а ті, що цілий вік провадять в праці, не мають чого їсти. Кличучи селян до повстання, агітатори як раз гадали в будучому знищити сю нерівність, соціяльну несправедливість сьогочасних відносин. Царство зрозуміло, що повстання буде не на користь їм і не хотіло підтримувати повстання. Польща впала через се.

Коли пануючі верстви не хочуть добровільно дати те, що належить селянству, повинно селянство само домогатись свого. Селяне мають володіти тою землею, яку вони обробляють; повинна щезнути панщина і тоді селянство більш уважно буде обробляти землю і буде багатіти. Селянство має право на освіту: треба щоб селяне вміли читати, писати, рахувати і мали сільсько-господарські знання. Селянство має право взяти участь в законодавстві і виробляти ті закони, під якими вони будуть жити без утисків і обмежень.

Окрім відозв ідеї Молодої Польщі були висловлені в часописі *Rótnos* (1835 р.); тут немає стислого повного програму думок та поглядів, але в різних статтях в повноті виступають основні провідні ідеї духовних провідників. «*Rótnos*» мала бути польською трибуною в Європі, освітлювати європейським діячам стан поляків в Росії і правдивим словом виявляти вповні тиранію над білими, неволю білих (поляків) в Росії, щоб познакомити європейські класи з станом річей в Росії. «*Rótnos*» містить ряд статей про декабристів і їх республіканські ідеали, які не можуть здійснитись через тираничне панування.

Ся тиранія повинна впасти, в визволеній Польщі не буде

тиранії вряників царських. Не забуває автор і тієї ролі, яку духовництво грало в Росії, виступаючи за царів, коли вони дали певні привілеї католицькій церкві і помирилися з панством. Як тільки ці привілеї католицьким ієрархам були дані, зараз же відносини до царів змінились, в костьолах стали молитись за царя і цана виступив проти польських революціонерів-демократів. Низше духовництво не могло бути вповні користним для свого народу, бо духовництво се не має відповідної освіти і не користується впливом,—такого впливу навмисно духовництву не дають. Неосвіченість та поневолене сільського духовництва вповні його виправдують на думку діячів польської демократії.

Натомієць всі докори падають на царський режим і на польську аристократію. Дуже цікава характеристика російського салдацтва, темного оборонця і прислужника царського режиму. День рекруцької бранки в Росії буває днем страшного суду; боючись катування і знущань в давній аракчеївській армії, рекрути відбирають собі життя, перед страхом служби. Російський жовнір почував себе гірше ніж негр-невільник, бо мав більше памів, від прапорщика до генерала армії. Зате жовнір почував себе паном в селі на постою в мужика, поневоленого і безсилоного: тоді вповні виявляється, як шкідливо відбивається на душі жовніра те поневолення та примус, яким він має постійно підлягати на військовій службі. Деспотизм не тільки убиває тіло, але калічить саму душу.

Різкими рисами малюють польські демократи надужиття польської шляхти над своїми селянами. Віддано селянство в повну волю панству, яке може з ним робити все що хоче. Необмежена влада, яку уряд передає дідичам, дає їм повну волю переводити цімсту і віддаватись нечуваній роспусеті. Вони наказують батькам кидати дітей, чоловікови кинути

гарну жінку, немічним батькам відбирають дітей, однуку їх поміч і підвалину в життю.

Важно, що тут зауважують в відповідному освітленню панську розпусту і шкідливий вплив панської сваволі на дівчат. Вперше поставлено відверто і голосно промовлено про нещасну долю селянських дівчат-покриток, які мусять потім нести важку кару осуду й знущання за панську сваволю і примус.

Нещасним жертвам панської розпусти доводиться цілий час ховатись від людських докорів та знущань. Коли приходить відповідний час, дівчина під важким тягаром страху, стиду і відчаю тікає до лісу і там кидає дитину. До одної провини прилучається инша і нещасну дівчину чекає суд. Розказуючи такі пригоди, автор-демократ з симпатією ставиться до долі дівчат-покриток.

Се все лихі обставини сьогочасного побуту; вони мусять щезнути в нових будучих умовах. В визволеній Польщі того зовсім не буде, щезне нужда, тривога про завтрашний день, щезне важкий тягар примусової праці. Визволена Польща піде в своєму дальшому життю зовсім иншим відмінним шляхом, ніж шла раніше. Витворивши в собі новий устрій, нові відносини соціяльні, самостійна Польща підійметься вище і стане на чолі Славянщини, коли прийде час визволення славянських племен і утворення з них вільної спілки.

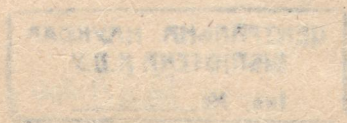
Такі в загальних рисах думки польських демократів 1830-х років. Як бачимо, дати можливість ширшим колам познайомитись з сими думками польської революційно-демократичної молоді було дуже корисно, бо сама собою виникає гадка про близькість думок кирило-методієвського братства до сих думок революційно-демократичних. Се друге важне питання, що взите було братчиками з сього джерела і що могло прийти иншими шляхами. На сьому питанню треба спинитись докладнійше.

До розвідок на теми біографічні треба зачислити і статтю Сумцова „Слобожанщина і Шевченко“ («Кобзарь» вид. «Рух»). Тут говориться про зносини Шевченка з місцевими людьми, як—в першу чергу—Квітка, котрого він гадав спеціально відвідати ще на початку 1840-х років. Далі переказує автор про перебування Т. Шевченка в с. Лихвині Хруцова і знайомство його з тутешніми варенушниками. Потім переходить автор статті до О. Головка, великого і щирого прихильника творчости Шевченка, якому тає нещасливо довелося закінчити життя самогубством; згадує побіжно про П. Середу, молодого історика з України, який написав історію України в 2 томах, котру цензура заборонила: згадує про Середу автор через те, що той дуже поважав і знав особисто кобзаря. Переходить далі Сумцов до вражіння, яке зробив перший збірник поезій Шевченка на сучасників і спеціально на Квітку. З цього приводу знов вертається Сумцов до відносин між Квіткою і Шевченком і їх дружби. Наводить він тут цікаві недруковані листи: один Шевченка до Квітки 19/II-1841 р., де поет просить прислати йому дівочу сорочку, де ще з вбрання для картини, висловлює щирі сімпатії до Квітки, пише про свої артистичні студії і про надію отримати командіровку за кордон до Італії; другий—Квітки до Шевченка 22/III 1841 р. в відповідь на прохання прислати сорочку і з порадою відносно розроблення теми картини. Далі йде переказ листування між Шевченком та Квіткою; закінчує автор статтю вказівками про відношення до Шевченка на Харківщині і згадками про вечірки в пошану кобзаря.

Між розвідками присвяченими окремим творам Шевченка зазначимо статті Олександра Грушевського „Невільницький цикл Шевченка 1847 р.“ (Л. Н. Вістник 1918, II-III) і Ів. Брика: Шевченкова поема „Іван Гус“ (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. 119-120).

В статті «Невільницький цикл» поставлено вперш цікаве завдання: розглянути зміст поезій часу перебування в в'язниці і зв'язати сей зміст поезій з тодішними переживаннями поета. Що турбовало поета? Як його настрої відбивався в поезіях? Чи помітно в поезіях невільницького циклу важкий пригнічений настрої, чи відкривав поет в них вповні свою душу чи старався, навпаки, загалом страждання і не відкривати їх? Вступні уваги зазначають стан духовний поета: се було постійне очікування чогось лихого, якоїсь важкої руїни та катастрофи, що мала розбити все його життя. В сих умовах природно було переживати в думках минуле, згадувати пережиті, колишні пригоди та зустрічі. Але в поезіях Шевченка такі спомини знайшли небагато місця: се загальні уривочні спомини про минуле, без ближших пояснень та детальніших описів: докладних сцен та моментів минулого тут нема. В кількох поезіях по-старому розроблено туж тему про сирітство та самоту, яку знахелимо і в ранішніх поезіях Шевченка: чого будь нового в сих поезіях, рівняючи з попередніми поезіями, тут немає. В кількох поезіях розроблено тему розлуки і пустки, розбитих надій та зруйнованого життя. Історичним подіям, присвячено одну лише поезію «за байраком байрак...» Переживання у в'язниц передано лише поверхово, без поглиблення і детальнішого розроблення цієї теми. Поезія „В неволі тяжко“ дає ніби загальний підрахунок пережитого, але дуже побіжний і невповні яєний (рядки: „дурний свій розум проклинаю“...). Як бачимо, очікування читача знайти в невільницьких поезіях докладні описи переживань (як в поезіях писаних в заслання) не здійснюються і переживанням у в'язниці відведено не багато місця.

Дуже докладна розвідка Ів. Брика порушує в зв'язку з аналізом поеми і деякі загальні цікаві питання. Зпочатку наведено

автором оцінки поеми „Ів. Гус,“—як самого поета, так і його приятелів, які з надзвичайною повагою ставились до цього твору Шевченка. Далі зупиняється автор на відомих редакціях поеми та її виданнях (с. 99—102), спиняється на часі написання поеми (102—105). Після цих ветуєних розділів йде частина присвячена розвитку славянофільських симпатій і думок поета, поскільки ці симпатії і думки висловлюються в поемі. Розвідка не закінчена і будемо очікувати для докладнішого перегляду її закінчення. Поки що зауважимо деякі висновки автора. Перший: про суспільно-релігійні думки поета: сей суспільно-політичний інтерес розбудило Святе Письмо у Шевченка щойно під впливом польської еміграційної літератури (с. 150). Другий—„на сформованне славянської ідеї Шевченка не мали впливу ні Костомарів, ані К. М. брацтво. Кінчаючи, ще раз зазначимо інтерес цієї розвідки і порекомендуємо її всім, хто цікавиться генезою творчости Шевченка.

